

КРИХКІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Багінський А. В.,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0001-5633-4614

andrei.baginsky@gmail.com

Стаття присвячена аналізу параметрів крихких держав в умовах кризових ситуацій. Розглядаються типи кризи, які можуть спіткати державу всередині суспільства, та в межах зовнішнього впливу. Диференціюються поняття «кризової держави», «крихкої держави», «неспроможної держави». Крихкі держави є наслідком так званих крихких ситуацій, які визначаються за одним обов'язковим, або декількома критеріями.

Крихка держава (fragile state) – це держава, в якій криза відбувається в одній або декількох її підсистемах. Крихка держава є особливо вразливою для внутрішніх та зовнішніх потрясінь, а також до внутрішніх та міжнародні конфліктів. Серед інших методологій дослідження крихкості необхідно згадати підхід Фонду Миру, що займається регулярним вимірюванням Індексу крихких держав, який базується на 4 основних секторах: згуртованості, економіки, політики та соціуму. Згуртованість передбачає наступні показники: апарат безпеки, фрагментацію еліт, групові невдоволення та розділення. Економічні показники поділяються наступним чином: бідність, нерівність та економічний розвиток, відтік інтелектуальної робочої сили. Політичні показники – це державна легітимність, публічні сервіси, права людини та верховенство права. Кризова держава (crisis state) – це держава, що переживає гостру політичну кризу, а державні органи потенційно не в змозі управляти конфліктами та потрясіннями. Крайня небезпека для держави у кризовому стані – це крах. Неспроможна держава (failed state) – держава, що не може ефективно виконувати функції безпеки, забезпечення добробуту населення та не має ефективного контролю за територією. Перебуваючи на межі крихкості політичних інститутів Україна залишається державою з суверенною політикою та зі здатністю протистояти кризам. З наведених показників не можна визнати, що крихкість Української держави занадто переважає значення середніх показників у світі станом на 2021 р. Очікуване «падіння» показників внаслідок російсько-української війни у 2022 р. не означатиме катастрофічну ситуацію для державності, а створить подальші стимули для мобілізації та розвитку суспільства та держави.

Ключові слова: держава; крихка держава; конфлікт; війна; криза.

Постановка проблеми. Допомога урядам і заходи постконфліктного врегулювання стосуються державного будівництва і рівня спроможності держави. З огляду на це у науковій літературі виокремлюється декілька понять, що фіксують проблемну здатність держави належним чином виконувати свої функції: крихка держава, неспроможна держава, кризова держава, що в свою чергу дозволяє концептуалізувати відмінності у функціональних станах держав і забезпечити проектування допомоги та постконфліктне відновлення в складних умовах.

Як правило зазначені поняття відображають стан держави під час збройних конфліктів, бойових дій, воєн, де державні органи стикаються з безпрецедентними викликами на кожному рівні управління. Втім, це не означає, що зазначені політичні системи мають виключно низький рівень державної спроможності до виконання власних функцій. Певна група функцій держави під час війни може бути послаблена – такі як економічна, фінансова, соціальна, тоді як мобілізація суспільних ресурсів,

централізація державних органів, активізація громадянського суспільства можуть створювати посилену керованість соціальними процесами і забезпечувати більш ефективне використання засобів влади, ніж у мирний час. Послаблені функції держави в умовах конфлікту стають викликом для політичного керівництва, що може створити передумови для більш сталого розвитку держави та суспільства в майбутньому, або навпаки, пришвидшити деградацію політичних інститутів.

Мета статті віднайти потенціал спроможності держави у стані крихкості в умовах кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Крихка держава (fragile state) – це держава, в якій криза відбувається в одній або декількох її підсистемах. Крихка держава є особливо вразливою для внутрішніх та зовнішніх потрясінь, а також до внутрішніх та міжнародні конфліктів. Наприклад, в економічній підсистемі це може бути вразливість фінансових інститутів, які підсилюють стагнацію чи низькі темпи зростання, або втілюють надзвичайну нерівність (багатство, доступ до землі, доступ до засобів для життя). В політичній складовій дані держави можуть відображати такі політичні союзи, в яких окремі групи населення виключаються з представництва та управління на релігійній, етнічній чи расовій основі. Безпекова складова крихких держав позначається тим, що вони перебувають у війні, або поствоєнному стані і тому забезпечувати легітимний примус набагато складніше, ніж у звичайних умовах, так само як здійснення правосуддя і підтримання правопорядку (Crisis States Research Center, 2006: 4).

Крихкі держави є наслідком так званих крихких ситуацій, які визначаються за одним обов'язковим, або декількома критеріями. Серед таких критеріїв: а) слабе інституційне та політичне середовище за показниками CPIA нижче, ніж 3.0; б) присутність миротворчої місії ООН, як шлях до миру та стабільності; в) переміщення через кордон від 2 тис. до 100 тис. людей, міжнародно визнаних як біженці. (Historical Overview, 2022).

Крихка держава існує як правило у країнах та суспільствах, що потерпають від конфлікту (Conflict-Affected). У дослідженнях Світового Банку визначається, що це країни з високим рівнем інституційної та соціальної нестабільності, визначені на основі загальнодоступних показників, які вимірюють якість політики та інститутів, а також прояви нестабільності.» (Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations, 2022).

Наводиться класифікація таких країн з використанням деяких критеріїв. Серед таких критеріїв, зокрема такий: країни, які постраждали від насильницького конфлікту, визначені на основі порогової кількості смертей внаслідок конфлікту відносно населення. Ця категорія виділяє дві додаткові підкатегорії на основі інтенсивності насильства: (i) країни в конфлікті високої інтенсивності та (ii) країни в конфлікті середньої інтенсивності. Зазначається, що ті країни, де рівень насильства спадає від високого і середнього до низького, відповідно поступово втрачають характеристику крихкості. (Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations, 2022).

Серед інших методологій дослідження крихкості необхідно згадати підхід Фонду Миру, що займається регулярним вимірюванням Індексу крихких держав, який базується на 4 основних секторах: згуртованості, економіки, політики та соціуму. Згуртованість передбачає наступні показники: апарат безпеки, фрагментацію еліт, групові невдоволення та розділення. Економічні показники поділяються наступним чином: бідність, нерівність та економічний розвиток, відтік інтелектуальної робочої сили. Політичні показники – це державна легітимність, публічні сервіси, права людини та верховенство права. До показників соціуму належать: демографічний тиск, біженці та внутрішньо переміщені особи, зовнішня інтервенція. Щорічні звіти Фонду Миру показують, що навіть найбільш стабільні країни світу можуть зазнавати низхідної динаміки, що пов'язано з падінням тих, чи інших показників (Fragile State Index, 2018).

Також дослідники спроможності держави виокремлюють декілька термінів, які змістовно дотичні до поняття «крихкої держави» (War, State Collapse and Reconstruction, 2006: 4):

Кризова держава (crisis state) – це держава, що переживає гостру політичну кризу, а державні органи потенційно не в змозі управляти конфліктами та потрясіннями. Крайня небезпека для держави у кризовому стані – це крах. Криза – не абсолютна умова, а умова в даний момент часу, тому держава може досягти «кризового стану» і відновитися після цього, або може залишитися в кризі протягом відносно тривалих періодів певний час, або кризовий стан може призвести до розпаду держави.

Держави можуть зіткнутися з кризою трьох вимірів:

- Здатність виконувати свої обов'язки – слабка або дезінтегрована спроможність реагувати на потреби та запити громадян, надавати основні послуги, забезпечувати добробут або підтримувати нормальну економічну діяльність
- Ефективність забезпечення виконання законів (сила) – порушення правопорядку, коли державні інститути втрачають монополію на законне використання сили та не в змозі захистити своїх громадян

• Представництво держави – з точки зору того, чи держава представляє суспільне благо з точки зору справедливості та рівності (Brinkerhoff, 2005: 5).

Неспроможна держава (failed state) – держава, що не може ефективно виконувати функції безпеки, забезпечення добробуту населення та не має ефективного контролю за територією. Використання цього терміну у науковій літературі є досить суперечливим. Часто термін «неспроможна держава» використовують як синонім до терміна «погане управління» (bad governance), що є некоректним, оскільки недієздатна держава невзможі, в першу чергу, відтворити умови свого функціонального існування, в той час, як політичні режими з поганим управлінням продовжують виконувати основні державні функції. Типовим прикладом держави з поганим управлінням є Російська Федерація, де якість політичних інститутів призводить до деградації населення. Противагою недієздатній державі є стійкий стан держави, що позначається державною спроможністю і ефективним виконанням функцій держави.

Неспроможні держави визначаються наступними характеристиками:

• зрив правопорядку, коли державні інститути втрачають свої монополії на законне використання сили та не в змозі захистити своїх громадян

• слабка або дезінтегрована спроможність реагувати на потреби громадян, надавати основні послуги, забезпечувати добробут або підтримувати нормальну економічну діяльність

• відсутність надійної структури, яка представляє державу за її межами (Brinkerhoff, 2016: 8).

Термін «недієздатна держава» часто використовується в дискурсі російської пропаганди, зокрема, щоб позначити цілі військової агресії у лютому 2022 р. Подібну характеристику отримувала також Грузія напередодні вторгнення російських окупаційних військ у 2008 р.

Згідно з Краснером, понад 20% держав на межі ХХ та ХХІ сторіччя зазнали державного колапсу, до якого як правило призводив один або декілька різновидів внутрішніх політичних криз: революційні війни, етнічні війни, геноциди або зміни режиму. Досвід державного колапсу супроводжувався бідністю в країні, знищенням інфраструктури, значною корупцією, мінімальним наданням громадських сервісів, відсутністю безпеки. (Krasner, 2004: 1088).

Вочевидь, постконфліктні держави мають дефіцит у спроможності даних функцій. Відтак першочерговими завданнями постконфліктної реконструкції, за Брінкерхоффом, є: 1) Перезаснування легітимності; 2) Відновлення безпеки; 3) Розбудова ефективності. (Brinkerhoff, 2005: 5).

Відтак, центральними функціями держави є безпекова, забезпечення добробуту населення та подолання конфліктів у суспільстві.

Існуючи у функціональних умовах, Україна сьогодні стикнулася з кризовим управлінням в кількох сферах. Серед таких сфер ключовою є економічна – щомісячний дефіцит національного бюджету сягає 5 мільярдів доларів. Фактично, країна надовго опиняється залежною від зовнішніх запозичень, адже деякі галузі економіки перебувають у складному стані. Водночас, не дивлячись на інтенсивність війни, треба відзначити, що держава зберегла легітимність політичної влади та керованість ключовими політичними інститутами як центрального так і місцевого рівня в перші місяці війни. Крім того, громадянське суспільство є активним, як у допомозі армії, так і в аспекті контролю за політичним керівництвом.

Безпекова складова крихкості в умовах російсько-української війни позначена збройною агресією Російської Федерації, та її економічним та політико-дипломатичним тиском у міжнародному безпековому вимірі. Обмеження агресії були обумовлені економічними санкціями, що стосуються фінансово-банківських операцій, персональних санкцій, енергетичного сектору, військово-промислового комплексу.

Проте, очевидно, будь-які економічні санкції мають обмеження, і Росія користується такою обмеженістю справедливо розраховуючи, що зимою 2022-2023 рр. країни «Старої Європи» не зможуть відмовитись від російського газу, а відтак стануть більш поступливим у переговорах щодо нового формату безпеки на європейському континенті, де Україні відводиться в кращому випадку статус «нейтральної держави», а в гіршому – «розділеної держави», певною зоною між країнами НАТО та окупованими частинами української території, захопленими Росією.

Фактично, Російська Федерація намагається тиснути на західні демократії через декілька криз, що можуть з'явитися у короткостроковій перспективі: продовольчій, міграційній, енергетичній. Інформаційно це підсилюється пропагандистською роботою з громадською думкою країн Європи.

Якщо говорити про основні виклики, які зараз стоять перед українцями, це відтік робочої сили, мільйони жінок та дітей, а в перспективі і чоловіків, можуть залишитись в країнах Європи та інших континентів, що може спричинити демографічну кризу. Значний політичний виклик це існування в подальшому двох великих соціальних груп – тих, хто за досягнення тимчасового холодного миру з Росією, так і тих хто бажає виключно перемоги шляхом деокупації кордонів. Очевидно, що друга група буде тиснути на Президента Зеленського в контексті спроб деескалації чи ескалації. Окремо,

зазначу про перспективи Європейського Союзу, очевидно, що він сьогодні знову розділений і країни старої Європи будуть захищати сценарій холодного миру з Росією, в той час як наші союзники Литва, Латвія, Естонія, Польща Велика Британія очевидно продовжуватимуть діяти більш рішуче в міжнародній та дипломатичній площині.

Ще одним фактором реконструкції поствоєнної України є інтеграція до Європейського Союзу. Отримавши статус кандидата у члени ЄС Україна має виконати ряд вимог щодо змін до законодавства та інституційних реформ у сферах антикорупції, протидії олігархам, переходу на міжнародні стандарти судочинства, що в майбутньому має збільшити і добробут та рівень життя населення.

Індекс крихких держав вимірює вразливість у доконфліктних, конфліктних і постконфліктних ситуаціях. Індекс складається з дванадцяти показників конфліктних ризиків, які використовуються для вимірювання стану держави в будь-який конкретний момент: апарат безпеки, фракційні еліти, групові скарги, економічний спад, нерівномірний економічний розвиток, втеча людей і відтік мізків, легітимність держави, державні послуги, права людини та верховенство права, демографічний тиск, біженці та ВПО та зовнішнє втручання. Чим вище значення індексу, тим «крихкішою» є країна (Ukraine: Fragile state index, 2022).

В 2022 році середній індекс крихкості серед 173 держав світу становив 65.81 на шкалі, де 0 – низька крихкість, а 120 – це висока крихкість. Середній індекс України за даним показником з 2007-2022 рр. становив 70.47, причому мінімальне значення було у 2013 р. 65.9, тоді як максимальне у 2015 р. 76.3. що зумовлено російською агресією в Криму та на Сході України в 2014 р. (Ukraine: Fragile state index, 2022)

Аналогічно у дослідженнях Фонду Миру виявляє себе індекс безпекових загроз щодо Української держави: на шкалі 0-10 індекс коливається від значення 3 в 2007 р. до значення 6.4 в 2022 р., в той час як середній у світі показник за цим індексом – 5.09. Це означає, що після 2007 р., а особливо після 2014 р. безпекові загрози для України збільшувались. (Ukraine: Security threats index, 2022).

Фрагментованість еліт – показник, що враховує фрагментацію державних інституцій за етнічними, класовими, клановими, расовими чи релігійними ознаками, а також протистояння та конфлікт між правлячими елітами. Чим вище значення, тим більш фрагментованими є політичні еліти інституції в країні. (Ukraine: Factionalized elites index, 2022). Примітно, що в кейсі України цей показник є найбільш стабільним за 14 років значення не сильно варіюється від 7.9 в 2007 р. до 8.0 у 2022 р. при середньому світовому значенні 6.58. Очевидно, українське значення показника незначно більше за середнє у світі, оскільки дається взнаки наявності в державі кланово-олігархічного урядування, що супроводжується конфліктами як між олігархічними угрупованнями та політиками, що їх представляються, так і між олігархами та державою як автономним політичним інститутом. Це в той же час не суперечить тезі про «приватизацію» держави олігархами, що можна сприймати відносно, оскільки в умовах такої «приватизації» жоден український олігарх так і не отримав монополію на владу в ситуації, коли вплив тих чи інших олігархів різнився за вказані роки. Тому такий показник в умовах політичної системи України 2000-2010-х рр. можна вважати релевантним і доречним.

Групові образи (словосполучення «group grievances») можна ще перекласти як масові невдоволення, але йдеться саме про невдоволення окремих соціальних груп, що виникли з причин соціальної нерівності, нерівного доступу до економічних ресурсів чи влади – *авт.*), ще один показник, який виявляє себе у крихких державах тримається в середньому 5.62 у світі в 2022 р. Тут Україна здійснила траєкторію від показника від 7.2 в 2008 р. до 5.8 в 2022 р. Враховуючи шкалу від 0 до 10, це означає, що показник групових образ тримається середніх значень. (Ukraine: Group grievance index, 2022).

Індикатор економічного спаду країни стосується послаблення економічного розвитку: економічної продуктивності, ВВП на душу населення, рівня бідності та безробіття. На фоні світового показника 5.59 український показник в середньому – 6.5. Це означає, що економічні виклики для України дещо більше в середньому, ніж у інших держав. (Ukraine: Economic decline index, 2022).

«Переміщення людей та відтік мізків» як один з показників крихкої держави фіксує наслідки переміщення для економічного розвитку держави. Тут показники України варіюються від 4.9 у 2018 р. та 5.9 у 2022 р., а річне середньосвітове значення – 5,21. (Ukraine: Human flight and brain drain, 2022). Події 2022 р. значно збільшили цей показник, оскільки станом на липень 2022 р. більше 5 млн. українців вимушено перебувають через бойові дії між Україною та Російською Федерацією, мільйони людей також стали внутрішньо переміщеними особами, а також примусово були вивезені на територію держави-агресора. Втім, у індексі крихких держав виділено окремий показник щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб з середнім значенням в Україні у 2007-2022 рр. у 3.83 (світове значення – 4,64) (Ukraine: Refugees and displaced persons index, 2022). Індекс демографічної ситуації спадав починаючи з 2016 р. від 4.20 до 3.30 у 2020 р., а потім знову підвищився до 4.8 у 2022 р. (Ukraine: Demographic pressures index, 2022).

Індикатор демографічної ситуації враховує тиск на державу, який походить від самого населення або навколишнього середовища. Наприклад, індикатор вимірює процеси, пов'язані із постачанням продовольства, доступом до безпечної води та інших ресурсів, що підтримують життя, або здоров'ям, наприклад поширеність хвороб та епідемій. Чим вище значення показника, тим вищий демографічний тиск у країні. Спад показника у 2020 р. пов'язаний з заходами держави щодо боротьби з епідемією Covid-19.

Індекс державної легітимності в Україні покращився за період 2014-2022 рр. – від показника 8.5 в 2015 р. до показника 6.50 в 2022 р., що свідчить про передумови державної спроможності і відносно стійкий рівень довіри населення до політичних інститутів (Ukraine: State legitimacy index, 2022).

Не менш важливим в цьому контексті є наявність парламентської опозиції та вуличної громадської активності, а також протестного потенціалу громадянського суспільства загалом.

З цим пов'язаний наступний індекс крихкої держави – Індекс прав людини та верховенства права. У випадку України даний індекс перебував у межах позначки 5.3 та 6.6 при світовому середньому значенні 5.37. Значення у 2022 р. в Україні – 5,8. (Ukraine: Human rights and rule of law index, 2022). Зазначений показник полягає у тому, що Україні необхідно надалі вдосконалювати судочинство та здійснювати правові реформи, що є також основою вимог Європейського Союзу щодо надання Українській державі кандидатства на членство у ЄС.

Висновки. Перебуваючи на межі крихкості політичних інститутів Україна залишається державою з суверенною політикою та зі здатністю протистояти кризам. З наведених показників не можна визнати, що крихкість Української держави занадто переважає значення середніх показників у світі станом на 2022 р. Очікуване «падіння» показників внаслідок російсько-української війни у 2022 р. не стало означати катастрофічну ситуацію для державності, а створює подальші стимули для мобілізації та розвитку суспільства та держави.

Bahinskyi A. Fragile states in crisis situations

The article is devoted to the analysis of the parameters of fragile states in crisis situations. The types of crisis that can befall the state within society and within the limits of external influence are considered. The concepts of «crisis state», «fragile state», «failed state» are differentiated. Fragile states are the result of so-called fragile situations, which are determined by one mandatory or several criteria.

A fragile state is a state in which a crisis occurs in one or more of its subsystems. A fragile state is particularly vulnerable to internal and external shocks, as well as to internal and international conflicts. Among other methodologies for the study of fragility, it is necessary to mention the approach of the Peace Fund, which is engaged in regular measurement of the Fragile States Index, which is based on 4 main sectors: cohesion, economy, politics and society. Cohesion involves the following indicators: security apparatus, fragmentation of elites, group discontent and division. Economic indicators are divided as follows: poverty, inequality and economic development, the outflow of intellectual labor. Political indicators are state legitimacy, public services, human rights and the rule of law. A crisis state is a state experiencing an acute political crisis, and state bodies are potentially unable to manage conflicts and upheavals. The ultimate danger for a state in a state of crisis is collapse. Failed state – a state that cannot effectively perform the functions of security, ensuring the welfare of the population and does not have effective control over the territory. Being on the verge of fragility of political institutions, Ukraine remains a state with a sovereign policy and the ability to withstand crises. From the above indicators, it cannot be recognized that the fragility of the Ukrainian state is too much greater than the value of the average indicators in the world as of 2021. The expected «fall» of the indicators as a result of the Russian-Ukrainian war in 2022 will not mean a catastrophic situation for statehood, but will create further incentives for mobilization and development of society and the state.

Key words: state; fragile state; conflict; war; crisis.

Література:

1. Brinkerhoff, D.W. Rebuilding Governance in Failed States and Post-Conflict Societies: Core Concepts and Cross-Cutting Themes. *Public Administration and Development*. 2005. Vol. 25, № 1. P. 3–14.
2. Brinkerhoff, D.W. State Fragility, International Development Policy, and Global Responses. *International Development*. Working Paper. No. 2016-03.
3. Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations. : веб-сайт. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>

4. Fragile State Index. The Fund for Peace (FFP) : веб-сайт. URL: <https://fragilestatesindex.org/indicators/c3/>
5. Historical Overview: The World Bank Group's Classification of Fragile and Conflict Affected Situations: веб-сайт. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/373511582764863285-0090022020/original/FCSHistorialnote.pdf>
6. Krasner, St. D. Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States. *International Security*. 2004., Vol. 29, No. 2. P. 85–120.
7. War, State Collapse and Reconstruction: Phase 2 of The Crisis States Programme. (2006). Crisis States Research Center. URL: <https://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/cscc-working-papers-phase-two/wp1.2-war-state-collapse-and-reconstruction.pdf>
8. Ukraine: Demographic pressures index: веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/demographic_pressures_index/
9. Ukraine: Economic Decline : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/economic_decline_index/
10. Ukraine:Economic Development : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/uneven_economic_development_index/
11. Ukraine: Factionalized Elites : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/factionalized_elites_index/
12. Ukraine: Fragile state index: веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/fragile_state_index/
13. Ukraine: Security Threats : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/security_threats_index/
14. Ukraine: Group Grievance : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/group_grievance_index/
15. Ukraine: Human flight and brain drain: веб-сайт. : веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_flight_brain_drain_index/
16. Ukraine: Human rights and rule of law index: веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_rights_rule_of_law_index/
17. Ukraine: Refugees and displaced persons index: веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/refugees_displaced_persons_index/
18. Ukraine: State legitimacy index: веб-сайт. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/state_legitimacy_index/

References:

- War, State Collapse and Reconstruction: Phase 2 of The Crisis States Programme (2006). Crisis States Research Center. URL: <https://www.lse.ac.uk/international-development/Assets/Documents/PDFs/cscc-working-papers-phase-two/wp1.2-war-state-collapse-and-reconstruction.pdf>
- Historical Overview: The World Bank Group's Classification of Fragile and Conflict Affected Situations (2022). URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/373511582764863285-0090022020/original/FCSHistorialnote.pdf>
- Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations (2022). URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>
- Fragile State Index. The Fund for Peace (FFP) (2022). URL: <https://fragilestatesindex.org/indicators/>
- Brinkerhoff, D.W. (2005). Rebuilding Governance in Failed States and Post-Conflict Societies: Core Concepts and Cross-Cutting Themes. *Public Administration and Development*, 25 (1), 3–14.
- Brinkerhoff, D.W. State Fragility, International Development Policy, and Global Responses *International Development*. Working Paper, 2016-03.
- Krasner, St. D. Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States. *International Security*, 2004, 29 (2), 85–120.
- Ukraine: Demographic pressures index (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/demographic_pressures_index/
- Ukraine: Economic Decline (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/economic_decline_index/
- Ukraine:Economic Development (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/uneven_economic_development_index/
- Ukraine: Factionalized Elites (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/factionalized_elites_index/
- Ukraine: Fragile state index(2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/fragile_state_index/
- Ukraine: Security Threats (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/security_threats_index/

Ukraine: Group Grievance (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/group_grievance_index/

Ukraine: Human flight and brain drain: веб-сайт. (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_flight_brain_drain_index/

Ukraine: Human rights and rule of law index (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_rights_rule_law_index/

Ukraine: Refugees and displaced persons index (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/refugees_displaced_persons_index

Ukraine: State legitimacy index (2022). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/state_legitimacy_index/

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022

Стаття рекомендована до друку 03.10.2022